

Mitja Čander
Več kot zoološki katalog

Maja Novak: ZVERJAD

Opremil in ilustriral Stanislav Erman, Cankarjeva založba, Ljubljana 1996

Maja Novak se po uspešnih romanih *Izza kongresa ali umor v teritorialnih vodah* (1993) in *Cimre* (1995) tokrat predstavlja z zbirko kratke proze *Zverjad*. Gre za štirinajst pripovedi, nastalih med letoma 1991 in 1994, v katerih avtorica ohranja in hkrati nadgrajuje ter radikalizira že v romanih začrtano poetiko.

Pripovedovalsko pero Maje Novak se v *Zverjadi* suvereno giblje skozi najrazličnejše prostore in čase, vse od naše prisojne domovine danes in včeraj prek Pilatove Judeje, škotskih gradov in ameriških letovišč pa do pariških galerij in predmestij. Kljub motivno-tematski raznovrstnosti pa zgodbe v več pogledih sestavljajo koherentno celoto. Najprej že v odnosu do žanra: že za oba avtoričina romana je bila značilna z matematično natančnostjo izklesana žanrska struktura, ki je šele s preišljenimi odmiki od posameznih zakonitosti kriminalke subvertirala samo sebe in prehajala v tisto območje besednega ustvarjanja, ki mu po navadi rečemo visoka literatura. Tudi zgodbe iz *Zverjadi* večinoma sledijo v konstruiranju fabule, izbiri motivov in tem ter drugih elementih žanrski literaturi, a vendarle dovolj po svoje, da jih lahko prepoznamo kot občuten premik znotraj avtoričinega opusa. Tako se v njih ne pojavlja več zgolj kriminalka, ampak tudi obrisi drugih zvrsti, kot so na primer srhljivka, pravljica in groteska, ki pa so že precej oddaljene od "čistih" žanrskih modelov in se ob tem

često tudi stapljajo v sinkretične tvorbe. Že iz te generalne observacije je razvidna za pripovedništvo Maje Novak konstitutivna tehnopoetska lastnost: nenehna težnja po "literarizaciji" takšnega ali drugačnega žanrskega okostja, ki je v *Zverjadi* v primerjavi z romanoma še dodatno potencirana. Zanj sta značilna predvsem dva temeljna postopka.

Togo žanrsko ogrodje najprej zmehta velik odmerek ironije, razporejene po različnih ravneh besedila. Tukaj mislim predvsem na pripovedovalčev govor, ki predvsem osvetljuje govorčev način mišljenja, ga karikira in vselej relativizira njegovo suvereno pozicijo (na primer *Duhovi so Schroedingerjeve mačke*, *Zarota* itn.), ob tem pa smo – kadar privzame vlogo pripovedovalca nadpovprečno inteligentna oseba – deležni tudi številnih domislic, ki s humorno iskro neposredno presvetljujejo zunanji svet, včasih tudi njegovo aktualno politično razsežnost. Stil Maje Novak je v *Zverjadi* dejansko izdelan skorajda do jezikovne popolnosti in morda gre prav tukaj tudi iskati vzrok, zakaj avtorico ponekod detajliranje, eruditskost in igriva duhovitost tudi zanesejo čez rob stilne perfekcije v rahlo baročno pretiravanje, ki je samo sebi namen.

Za pripovedovalski pogled Maje Novak je torej značilen zajedljiv humor, najverjetneje kar skorajda vseobsegajoč cinizem. Zato ne preseneča, da je ob jedki ironiji, ki neusmiljeno in neprizadeto izničuje kakršno koli vrednost slehernega dejanja in bivanja, drugo, s prvim tesno povezano sredstvo rahljanja premočrtnih in predvidljivih žanrskih formul groteskno slikanje protagonistov in njihovih akcij, ob tem se sleherni vzvišeno-cinični nasmeh spremeni v spačeno grimaso: odstre se razgled na svet, poln neke neznane usodnosti in pogosto tudi fantastične nadrealnosti. Ob tem je treba pripomniti, da je ob upoštevanju znane, na latinskoameriški književnosti preskušene dualistične tipologije, ki ločuje med fantastičnim (na primer Cortazar) in magičnim (na primer García Márquez) realizmom, za *Zverjad* značilen prvi tip realizma, ki upodablja na razumu temelječi svet, v katerega vdre nepredvidljivo, iracionalno oziroma fantastično in preobrne dotlej logično-linearni potek dogajanja. V nasprotju s fantastičnim pa je pri magičnem realizmu dvojnost stvarnosti in domišljije, racionalnega in iracionalnega presežena že v samem temelju pripovednega sveta; v tem svetu so za vse njegove prebivalce leteče preproge pač nekaj povsem samoumevnega.

Ustroj pripovednega sveta kratkih proz, zbranih v *Zverjadi*, organsko

raste iz žanrskih zasnov in opisanih postopkov njihove "literarizacije". Ta svet, pa naj gre bodisi za banalizirano, s porabništvom zasvojeno meščanstvo bodisi za čredni mentaliteti nadredne intelektualce in druge "čudake", je v svojem temelju vzpostavljen na zakonitostih tako imenovane "zdrave pameti", ki pa se z razvojem dogajanja po navadi razkrije kot skorajda perverzen, vsekakor pa za eksistencialno preživetje protagonistov nezadosten imperativ. V to racionalistično konstrukcijo se namreč vselej znova zažira nekaj radikalno drugačnega in nerazumljivega, pa najsi gre za konkretne "tujce", kot sta na primer gradbeni delavec Buco v *Propadu Pirnatove hiše* in shizofrenik v *Zaroti*, ali pač za duhove v zgodbi *Duhovi so Schroedingerjeve mačke* in vampirko v pripovedi *Vampirka*. Če sta prva dva, pogojno rečeno, "fizična fenomena – motnji" značilna za tisti tip kratkih zgodb v *Zverjadi*, v katerih so osrednji akterji reprezentanti omejene, do socialne drugačnosti vselej nestrpne množice, so fantastične prikazni in druga "psihotična" flora in favna kot drugost navzoče v tistih pripovedih, v katerih nastopajo v osrednjih vlogah nadpovprečneži, ki jih je čreda nekako že izobčila oziroma so se sami distancirali od nje. A v obeh primerih se – pa čeprav se lahko stik z drugostjo razplete v nasprotnih si smereh – z nizom kriznih situacij razkrije relativnost razuma bodisi preprostega zdravorazumarstva ulice, bodisi prevejanega intelektualizma. S sveta se odluči povrhnjica navidezne urejenosti in preglednosti, pokaže se njegova notranja resničnost, zaznamovana s podzavednimi vzgibi, strastmi in nagoni, ki nedoumljivo usmerjajo posameznikovo življenje in njegove odnose z bližnjimi proti neizbežni katastrofi. Razum pa se lahko v zanj na videz najboljšem primeru le še nemočno samonaslaja nad spretno dešifrirano skrivnostjo umorjenih trupel. Ali pač sprejme drugo možnost, ki je že tudi onkraj njega samega ...

V svetu *Zverjadi* ni odsotna le resnična ljubezen – če jo zaslutimo, se kaj hitro izkaže kot zgolj prazna navada ali celo koristoljubje – ampak sleherna pristna medčloveška komunikacija. A ne zato, ker bi bili ljudje tako skvarjeni, da se ne bi včasih po svojih najboljših močeh trudili razumeti in vživeti v sočloveka. V pripovedni resničnosti Maje Novak je takšen stik že a priori nemogoč, človek je nepreklicno posameznik, brez sleherne možnosti preseganja železnega oklepa lastne samote. Tako lahko v sklepu zgodbe *Propad Pirnatove hiše* beremo tudi neposredno izraženo misel,

svojevrstno parafrazo sporočila Selimovičevega *Otoka*, ki zavrača Donne-Hemingwayevo prepričanje o človeštvu kot organski skupnosti: "– nikoli se ne moremo v nikogar živjeti; nikomur ne moremo prebrati misli; drugih ne moremo razumeti, v najboljšem primeru se jih lahko naučimo na pamet, in če se nam za trenutek zazdi, da smo bili pravilno predvideli tuje ravnanje, gre v resnici le za fenomen statistične verjetnosti; nihče ni nič drugega kot otok, položaj je brezupen in nekega jutra bomo drug drugega brez pravega vzroka s svojimi belimi pernicami zadušili v spanju" (str. 131).

In kaj konec koncev preostane tistim zverem iz *Zverjadi*, ki se ne morejo sprijazniti z vegetiranjem v brezdušnem zverinjaku? Kot poslednja možnost osmislitve njihovega bivanja se jim kaže privolitev v definitivno skrčitev sveta, torej odpoved njegovi razpoložljivosti ter urejanju po lastni podobi in torej – kolikor si ga seveda izbojujejo – odkrit umik v samoto, bodisi konkretno (družinski poglavar, vse življenje povprečnež, se bo z radikalno gesto iztrgal iz domačega pekla in se preselil na spokojni grški otok – *To zgodbo bi moral napisati Simeon*) ali duhovno (učiteljica se zateka v "fantazijski" svet igrač – *Športni dan*). Prav v slednji alternativni pa se ne nujno razbohota zgolj preprost sentimentalizem in resignacija, ampak se odpira tudi prej nakazana "druga" možnost, ki je že onkraj racionalistične paradigme in katere modus vivendi je odprtost za očem skrito in poetično razsežnost sveta, v kateri ne nazadnje korenini vsaka resnična umetnost. In znotraj u-toposa umetniškega dela se kosi raztrganega sveta spet spojijo v neko drugačno, a kljub vsemu osmišljeno celoto. In tudi zato je umetniško dejanje ob vsem drugem vselej tudi gesta osebnega revolta zverinjaku.

Zverjad Maje Novak je brez dvoma v vseh ozirih več kot zgledno izpisana zbirka kratkih zgodb. Ob tem pa se vendarle ne morem znebiti občutka, da so te – pa čeprav so nekatere med njimi morda celo antologijske (na primer: *To zgodbo bi moral napisati Simeon*, *Vampirka* in morda še katera) – kljub vsemu le nekakšna vmesna stopnja avtoričinega ustvarjalnega iskanja. Z radikalizacijo v njenih romanih "že videnege" (različnih postopkov mehčanja žanrske strukture) še močneje kažejo težnjo po doseganju drugačnega izraza, ki ne bo več zamejen z žanrsko strukturo, pa čeprav jo je vseskozi relativiziral, upam si trditi, da jo je že skorajda povsem razgradil in presegel. Prav zato s posebnim zanimanjem pričakujem naslednje delo Maje Novak.